

Közszolgálati Nemzetközi Képzési Központ

Az Európai Unió joga és politikái

Oktatási segédanyag

Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2013.

Tartalomjegyzék

2. Áruk szabad áramlása.....	3
3. A személyek szabad áramlása	6
4. Szolgáltatások szabad nyújtása	10
5. Tőke szabad mozgása	11
6. A bel- és igazságügyi együttműködés fogalmának és forrásainak meghatározása.....	12
7. Az uniós politikák rendszere	16
8. Az uniós versenypolitika – egy politika rövid bemutatása	20

1. A négy alapszabadság rendszere

A négy alapszabadság alatt az Európai Unióban az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgását, azaz kötöttségektől, akadályoktól mentes tagállamok közötti áramlását értjük. Ezen alapszabadságok az egységes belső piac és az Unió legfontosabb alkotóelemei. Háttérüket a diszkrimináció tilalma alkotja, mely szerint a tagállamok nem alkalmazhatnak a más tagállamból származó árukra, személyekre, szolgáltatásokra, tőkére más szabályokat, mint a hasonló hazai árukra, személyekre, stb. Az egységes belső piac olyan terület, amelyen az alapszabadságok maradéktalanul, fizikai, pénzügyi és technikai korlátozások nélkül megvalósulhat. A legfontosabb szabályokat az Európai Unió működéséről szóló szerződés, az EUMSZ tartalmazza.

A rendszerük felépítése a következő:

1) Áruk szabad mozgása: EUMSZ 28 – 37. cikkek.

Lényege: - Az áruforgalom az Unión belül szabad

- Kifelé közös vámtarifa érvényesül.

2) A személyek szabad mozgása: EUMSZ 45 – 55. cikkek

Lényege: - Egyrészt értjük alatta a természetes személyek, így különösen a munkavállalók szabad áramlását, a migrációt az Európai Unióban.

- Másrészt ide tartozik a letelepedés szabadsága, mely szerint bármely államban szabadon lehet társaságot alapítani.

3) Szolgáltatások szabadsága: EUMSZ 56 – 62. cikkek

: Lényege: - A határokon átlépő szolgáltatások („testetlen” termékek, ellentétben az árukkal) korlátozás nélkül nyújthatók a belső piacon.

4) A tőke szabad áramlása: EUMSZ 63 – 66. cikkek

: Lényege: - Tőkeforgalom értékek átvitele egy másik tagállamba, amelyek egyúttal tőkebefektetésnek tekintendők.

- Fizetések lebonyolítása ezen eszközökkel

2. Áruk szabad áramlása

2.1. Általános bemutatás

Az Európai Unióban az áruk szabad áramlása tehát a megvalósuló négy alapszabadság egyike. Összetevői a vámok és vámokkal azonos hatású (ún. „vámjellegű”) díjak, a diszkriminatív adók, illetve a mennyiségi korlátozások és azokkal azonos hatású intézkedések eltörlése. A vámokat a Közösség (akkor még: EGK) 1957-es alapításakor egy időre befagyasztották, azaz a tagállamok nem emelhetek a vámtételeiken (ez volt az ún. „standstill” klauzula).

1968-ban létrejött az egységes vámunió, melyben a tagállamok maguk között eltörölték a vámokat, kifelé pedig harmadik államokkal (nem tagállamokkal) szemben egységes vámtarifarendszert állítottak fel.

Második elemként, a közvetlen áruátvitel mellett a diszkriminatív adóztatás tilalmának lényege, hogy a belső piacról egyik tagállamba behozott árut nem lehet a hazai áruktól eltérő, közvetlenül vagy akár közvetve is diszkrimináló adóteherrel sújtani.

A harmadik tilalom szerint az Unión belül tilos az áruk szabad áramlásának mennyiség alapján történő korlátozása, illetve a mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedések bevezetése is. Mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedésnek minősülhet bármilyen olyan intézkedés, amely közvetlenül vagy közvetve, ténylegesen vagy potenciálisan akadályozza az áruk szabad áramlását (ld. például később a Dassonville ügyet, illetve a Cassis de Dijon ügyet). Idővel az Európai Bíróság a mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedés fogalmát szűkebben értelmezte (ld. a például a Keck ügyet).

Az áruk szabad áramlása alól léteznek az Európai Közösséget létrehozó szerződés által megállapított kivételek (pl. a mennyiségi korlátozások és azokkal azonos hatású intézkedések körében a közérkölc, közrend, közbiztonság, emberek, állatok és növények egészségének és életének védelme, művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme, ipari és kereskedelmi tulajdon védelme). A kivételek mellett illetve az Európai Bíróság joggyakorlata által kikristályosodott, egyéb bevezethető korlátozások is vannak (ezek az ún. "alapvető követelmények" vagy "feltétlenül érvényesítendő követelmények" – „mandatory requirements”). Ezen tilalmak és korlátozások azonban nem lehetnek önkényes megkülönböztetés vagy a tagállamok közötti kereskedelem rejtett korlátozásának eszközei.

2.2. A fontosabb kapcsolódó joggyakorlat

2.2.1. A Dassonville ügy

Az Európai Bíróság 8/74. sz. ügye, mely alapvető jelentőségű a mennyiségi korlátozásokkal azonos hatású intézkedések meghatározása tekintetében. Az ügyben Dassonville, egy franciaországi nagykereskedő Franciaországból Belgiumba Franciaországban szabad forgalomban vásárolt skót whiskeyt exportált. A belga jogszabályok alapján ugyanakkor Belgiumban az alkoholt csupán közvetlenül a gyártó tagállamban kiállított eredetigazolással lehet forgalmazni, így Dassonville úrnak a brit vámhivatal származási bizonyítványát kellett

volna beszerezni. Ez utóbbi követelmény jelentősen megnehezítette volna az exportálás költségeit, így azt az Európai Bíróság a közösségi jogba ütközőnek találta. Az ügyben a Bíróság kimondta, hogy

"minden olyan, a tagállamok által bevezetett kereskedelmi előírás, amely képes közvetve vagy közvetlenül, ténylegesen vagy potenciálisan akadályozni a Közösségen belüli kereskedelmet, mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedésnek tekintendő" (Dassonville formula), és így az Európai Közösséget létrehozó szerződésbe ütközik.

Fontos kiemelni, hogy a Bíróság később a Keck ügyben a mennyiségi korlátozással azonos hatású intézkedés fogalmát szűkebben határozta meg.

2.2.2. A Cassis de Dijon ügy

Az Európai Bíróság 120/78. sz. ügye, mely a Dassonville ügy mellett a mennyiségi korlátozásokkal azonos hatású intézkedések meghatározása terén kiemelkedő jelentőséggel bír. Az ügyben egy német cég 15-20%-os alkoholtartalmú feketeribizli-alapú likőrt, ún. Cassis de Dijon likőrt kívánt Franciaországból Németországba importálni, és ott forgalomba hozni. A német jogszabályok alapján ugyanakkor a likőr csak akkor lett volna forgalombahozható, ha alkoholtartalma eléri a 25%-ot. Az Európai Bíróság ítéletében kimondta, hogy a német jogszabályok a közösségi jogba ütköznek, és a likőr a közösségi jognak megfelelően Németországban forgalomba hozható. Emellett rögzítésre került a "kölcsonös elismerés" (mutual recognition) elve; e szerint amennyiben egy termék valamely tagállamban forgalomba hozható, úgy a többi tagállamban is meg kell engedni a forgalomba hozatalát. A nemzeti jogszabályok csupán akkor rendelkezhetnek ezzel ellentétesen, ha az olyan "feltétlenül érvényesítendő követelményeknek" (mandatory requirements) való megfelelés érdekében szükséges, mint amilyen különösen az adóellenőrzés hatékonysága, a közegészség védelme, a kereskedelmi ügyletek tisztességessége vagy a fogyasztóvédelem.

2.2.3. A Keck ügy

Az Európai Bíróság 267 és 268/91. sz. ügye, melyben a Bíróság a "mennyiségi korlátozásokkal azonos hatású intézkedés" fogalom alá tartozó intézkedések körét határozza meg. Az ügyben Keck és Mithouard francia kereskedők ellen indítottak Franciaországban büntetőeljárást, mivel a beszerzési ár alatt értékesítettek termékeket, amely a francia jogszabályokba ütközött. A vádlottak azzal védekeztek, hogy a kérdéses tilalom az Európai Közösséget létrehozó szerződés áruk szabad áramlására vonatkozó szabályaiba ütközik. Az

Európai Bíróság a korábban a Cassis de Dijon ügyben és a Dassonville ügyben hozott ítéleteiben megállapítottakkal szemben a kérdéses jogszabályt nem találta a közösségi jogba ütközőnek. Indoklása szerint a kimondottan az értékesítési körülményekre vonatkozó, megkülönböztetés nélkül alkalmazandó nemzeti szabályok szabályok nem ütköznek a mennyiségi korlátozásokkal azonos hatású intézkedések tilalmába.

Az EGK, illetve az EK idejében alkotott szabályok ma, amikor immáron már ez Európai Unió rendelkezik jogalanyisággal, továbbra is irányadónak tekinthetők. A Lisszaboni Szerződés átszámozta ugyan a kérdéses rendelkezéseket, ám azok lényege megmaradt.

3. A személyek szabad áramlása

3.1. Általános kérdések

Ahogy említettem is, a második alapszabadság a személyek szabad áramlása az Európai Unóban. Alatta a magánszemélyek (természetes személyek és jogi személyek) tagállamok közti szabad mozgásának biztosítását értjük. Természetes személyek számára a Róma Szerződés 1957-ben elfogadott szövege kezdetben csupán a gazdaságilag aktív személyek, azaz a munkavállalók, önálló tevékenységet folytatók, valamint a szolgáltatást nyújtók, illetve családtagjaik részére biztosította a Közösségen belüli szabad mozgás jogát. Idővel a Maastrichti Szerződés az uniós polgárok számára általánossá tette a szabad mozgás jogát, ám az egyes személyeket, így a gazdaságilag aktív személyeket (például a munkavállalókat) és az inaktív személyeket (például diákokat, nyugdíjasokat, munkanélkülieket) továbbra is eltérően kezelik.

A személyek szabad mozgása körébe vonható a letelepedés szabadsága; e szerint tilos valamely tagállam állampolgárainak egy másik tagállam területén történő szabad letelepedésére (azaz önálló vállalkozóként történő tevékenység végzésére, társaságok alapítására és irányítására) vonatkozó minden diszkriminatív korlátozás.

E körben ismerünk elsődleges letelepedést (székhely áthelyezést) és másodlagos letelepedést (társaság alapítást egy, az alapító honosságától eltérő tagállamban). A közösségi jog értelmében a letelepedés szabadsága csupán a másodlagos letelepedésre vonatkozik. A személyek szabad áramlása a tagállamok által bizonyos okokra (közrend, közegészségügy, közbiztonság) hivatkozással korlátozható.

3.2. Kapcsolódó joggyakorlat

3.2.1. A Centros ügy

Az egyik legnagyobb hatású, legtöbbet idézett és a szakirodalomban a legkülönbözőképpen értelmezett ügy, amely az unió társasági jogával kapcsolatosan felmerült, és amely a letelepedés szabadsága kapcsán iskolapéldául szolgál, a Centros ügy volt. Az alap ügyben két dán személy (a Bryde házaspár) tulajdonában állt egy Angliában és Walesben bejegyzett cég, a Centros *Ltd.* (a továbbiakban: „Centros”), mely Dániában akart fióktelepet létrehozni. A fióktelep bejegyzését a dán hatóságok megtagadták. Az elutasítás során a dán hatóságok arra hivatkoztak, hogy a házaspár csupán azért hozott létre Angliában egy céget, hogy ezt követően Dániában a cég fióktelepét is életre hívhassa, és ezáltal kikerülje a dán jog minimális tőkekövetelményre vonatkozó szabályait. Ezen állításukat arra alapozták, hogy az angliai cég semmilyen gazdasági tevékenységet nem végzett. A Centros bírósághoz fordult a döntés ellen. A bírósági eljárás során a másodfokon eljáró bíróság azzal a kérdéssel fordult az Európai Bírósághoz, hogy összeegyeztethető-e az európai jog letelepedés szabadságára vonatkozó szabályaival

„az olyan társaság fióktelepe bejegyzésének elutasítása, amely társaság egy másik tagállamban rendelkezik székhellyel, 100 GBP (körülbelül 1000 DKK) összegű tőzstőkével jogszerűen hozták létre, és e tagállam jogszabályainak megfelelően áll fenn, miközben a társaság maga nem folytat kereskedelmi tevékenységet, de tervezi a fent említett fióktelep megalapítását a tevékenység egészének abban az országban való gyakorlása céljából, ahol a fióktelepet megalapították, valamint feltehető, hogy az alkalmazott módszer célja az, hogy az utóbbi tagállamban ne kelljen társaságot alapítani, és így el lehessen kerülni a 200 000 DKK (jelenleg 125 000 DKK) összegű minimális tőzstőke rendelkezésre bocsátását?”

A kérdés lényege tehát, hogy el lehet-e utasítani olyan társaság fióktelepének bejegyzését, melyet nyilvánvalóan azért hoztak létre, hogy a fióktelep állama szerinti tőkekövetelményeket kijátszák?

A bíróság megállapította, hogy az esetben Dánia nem hivatkozhat a közérdek védelmére (azaz a hitelezők védelmére a magasabb tőkekövetelmények fenntartásával), mint kényszerítő körülményre jogosan. Ehhez ugyanis a hasonló védelmi intézkedésnek a következő feltételeket kell teljesítenie;

- az intézkedéseknek megkülönböztetésmentesnek kell lennie,
- a közérdek által igazolható kell, hogy legyen,
- alkalmasnak kell lennie az elérni kívánt cél megvalósításának biztosítására,
- nem léphet túl a cél megvalósításához szükséges mértéken.

A bíróság úgy találta, hogy az ügyben alkalmazott intézkedés önmagában nem megfelelő arra, hogy elérje a hitelezők védelmét, mivel ha a cég az Egyesült Királyságban folytatna gazdasági tevékenységet, akkor bejegyeznék, és a dán hitelezők így is bizonytalanabb helyzetbe kerülnének. Ezen kívül egyéb, enyhébb intézkedések is elfogadhatóak a hitelezők védelme érdekében. Ennek megfelelően a dán fióktelepet álláspontja szerint be kell jegyezni, és Dánia a bejegyzése elutasításával nem akadályozhatja a letelepedés szabadságát.

Kollíziós jogi szempontból a dán bíróságok álláspontja a székhely elvre utalna: e szerint a Centros, mint társaság létre sem jött, mivel valós tevékenységet nem végez. Ennek megfelelően a cégalapításra csupán a belső jogi szabályok vonatkoznak; az ügyben felmerült kérdés szerintük csak látszólag európai jogi probléma. Ez a felfogás a valós székhely elvét venné alapul. Ez még akkor is így van, ha a dán jog a bejegyzés elvét rögzíti, a valós székhelytől függetlenül. Ehhez képest az európai bírósági ítélet tagállamok közti viszonyokban inkább a bejegyzési elvet támogatja azzal, hogy egy külföldön bejegyzett társaság fióktelepét a valódi székhelytől függetlenül bejegyeztetni kötelezi. A Bíróság szerint ugyanis egy társaság létét el kell ismerni pusztán a bejegyzés alapján is; a tényleges működés helye ez esetben irreleváns.

3.2.2. *A Daily Mail ügy*

Az egyik legtöbbet idézett ügy, amely a letelepedés szabadságával és az európai társasági joggal kapcsolatos, a Daily Mail ügy. Az ügyben egy brit cég kívánta áttenni – sőt, ha bejegyzés szerint nem is, de gyakorlatilag át is tette – székhelyét (központi ügyvezetését) az Egyesült Királyságból Hollandiába. Az áttétel oka a holland adójog kedvezőbb volta volt; bizonyos pénzügyi manőverek után a holland jog alapján kevesebb társasági adót kellett fizetni. Az áttétel szempontjából érdekes kérdés, hogy amennyiben a közösségi jog erre lehetőséget biztosított volna, annak mi lett volna a joghatása: a társaság holland joga alá került volna, vagy sem? Tudni való, hogy a holland és a brit jog is a bejegyzés elvét követi. Ebben az esetben a válaszuk nemleges: a társaság megtartotta volna a brit jogi személyiségét. Mindamellet a holland társasági jogi adószabályok vonatkoztak volna rá, és ezáltal kevesebb adót kellett volna fizetnie.

A brit szabályok értelmében ugyanakkor a székhelyáthelyezés nem volt lehetséges, pontosabban engedélyhez volt kötött, amely engedélyt a társaság nem kapta meg. Ez ellen a társaság bírósághoz fordult. A nemzeti bíróság felfüggesztette az eljárását, és négy kérdést tett fel az Európai Bíróságnak. Utóbbi kérdések közül a legfontosabb annak megállapítására irányult, hogy ellentétes-e a letelepedés szabadságára vonatkozó közösségi rendelkezésekkel az,

„ha egy tagállam megtiltja egy, az említett tagállamban található központi ügyvezetésű jogi személyiséggel rendelkező társaság vagy társaságcsoporthoz tartozó részére, hogy előzetes engedélyezés, vagy jóváhagyás nélkül e székhelyét másik tagállamba helyezze át, az alábbi egyik és/vagy másik esetben:

- ha az adott társaság elkerülheti a már megszerzett haszon és nyereség utáni adó megfizetést;
- ha a központi ügyvezetés áthelyezésével az említett társaság elkerülné azon adó megfizetését, amellyel a központi ügyvezetés szóban forgó tagállamban maradása esetén esetlegesen tartozna?”

A bíróság az ügyben megállapította, hogy letelepedés szabadságára vonatkozó cikkeket „úgy kell értelmezni, hogy a közösségi jog... semmilyen jogot nem biztosít egy tagállam jogszabályai szerint alapított társaság számára, amelynek a létesítő okirat szerinti székhelye is ott található, hogy központi ügyvezetését egy másik tagállamba helyezze át”. Ez alapján tehát a székhely áthelyezéséhez való jogot a bíróság megtagadta, pontosabban megállapította, hogy a székhely áthelyezésének joga nem vezethető le közvetlenül az alapszerződésekből. A konkrét keretek kitöltése a tagállamokra van bízva.

3.2.3. Az *Überseering* ügy

A székhely elv-bejegyzési elv konfliktusának legplasztikusabb példáját számunkra az *Überseering* ügy szolgáltatja. Az ügyben szembenálló felek egy Hollandiában bejegyzett társaság, az *Überseering BV*. (a továbbiakban „*Überseering*”, illetve egy Németországban bejegyzett társaság, a *Nordic Construction Company Baumanagement GmbH*. (a továbbiakban: „*Nordic*”) voltak. Az *Überseering* tulajdonában állt egy németországi ingatlan, melynek felújítását a *Nordic* végezte. A felújítás minőségével (a festési munkákat nem megfelelően végezték el) az *Überseering* nem volt elégedett. A festést követően két német állampolgár megszerezte az *Überseering* tulajdonjogát és a céget Németországból vezette, ugyanakkor a cég soha nem fejezte ki abbéli szándékát, hogy székhelyét Németországba kívánja átrakni. Az *Überseering* – miután többször is hiába kérte a hibák kijavítását – a hibák költségei és az azokból származó kár megtérítésért a német bíróságokhoz fordult.

Ebben az időben a német jog szerint a társaság jogképességét a tényleges székhelye szerinti tagállam joga szerint kellett megállapítani. E szerint az *Überseering* jogképességét a német jog szerint kellett volna megállapítani. Csakhogy az *Überseering* nem Németországban, hanem Hollandiában bejegyzett cég volt; ez alapján viszont Németországban kvázi „nem létezett”. Erre hivatkozott a *Nordic* is, amikor a német bíróság előtt kifejtette azon álláspontját, hogy az *Überseering* nem képes, mivel Németországban jogképességgel nem rendelkezik.

Az ügyben harmadfokon eljáró német bíróság a következő kérdésekkel fordult az Európai Bírósághoz:

- az EK Sz 43. és 48. cikkét (jelenlegi EUMSZ 49. és 53. cikkét) „úgy kell-e értelmezni, hogy a társaságok letelepedési szabadságával ellentétes, ha a valamely tagállam jogszabályai szerint alapított társaság jogképességét és perképességét azon másik tagállam joga szerint ítélik meg, amelybe az említett társaság a székhelyét áthelyezte, amennyiben e jogszabályokból az következik, hogy a letelepedés szerinti tagállamban többé nincs lehetősége szerződésből eredő jogainak bíróság előtti érvényesítésére?”
- a társaságok letelepedési szabadsága... magába foglalja-e annak előírását, hogy a társaság jogképességét és perképességét az alapítás szerinti tagállam joga alapján kell megítélni?

Az Európai Bíróság megállapította, hogy az Überseeringnek, mint a holland jog szerint megalapított és a szerint létező társaságnak joga van élni a letelepedés szabadságával. Ebbe beletartozik az is, hogy a tulajdonosoknak joguk van megválasztani, hogy mely államban kívánják társaságot létrehozni. A német jog ezt a jogot korlátozza azzal, hogy a holland társaságot nem tartja Németországban perképesnek. Emellett a tulajdonosoknak joguk van élni a letelepedés szabadságával Németországban, és ezt a jogot is korlátozná az, ha letelepedésük miatt a perképességet megvonják a társaságtól. A társaság létezését tehát csakis a holland jog alapján lehet megítélni. Jól látható, hogy a bíróság a perképességet is a jogképességhez igazította: álláspontja szerint, amennyiben egy társaság egy, a létesítő okirat szerinti székhelytől eltérő tagállamban letelepedési szabadságával él, ezt annak a tagállamnak, amelybe a tényleges székhelyét helyezi tiszteletben kell tartania. Utóbbi tagállam tehát nem nyilváníthatja a társaságot perképtelennek.

Jól látható, hogy az ügyben – persze nyilvánvalóan az eset körülményeihez igazodottan, de – az Európai Bíróság megerősítette a korábban a Daily Mail ítéletben is alkalmazott bejegyzési elvet, és a tényleges székhely elvét ebben az esetben sem tartotta a közösségi joggal összhangban állónak.

4. Szolgáltatások szabad nyújtása

A harmadik alapszabadság, amivel foglalkozni kell, a szolgáltatások szabadsága. Az Európai Unióban szolgáltatásnak minősül minden olyan, rendszerint díjazás ellenében végzett tevékenység, amely nem esik a másik három alapszabadság (árúk, személyek, tőke szabad mozgása) alá. Ennek megfelelően, ha valaki egy másik államban letelepedik (például társaságot alapít), arra a letelepedés szabadsága, amennyiben nem telepedik le – például csupán időlegesen szolgáltatást nyújt – arra a szolgáltatásnyújtás szabadsága vonatkozik. A

szolgáltatás alá olyan tevékenység végzése tartozik, mely esetén a szolgáltatást nyújtó és a szolgáltatást igénybe vevő személy honossága eltér egymástól.

Ezen alapszabadság gyakorlásának két oldala lehet:

- Egyrészt a valamely tagállamban honos személyeket nem lehet egy másik tagállamban diszkriminálni a tekintetben, hogy utóbbi államban honos szolgáltató szolgáltatását igénybe vegyék.
- Másrészt a valamely államban honos szolgáltató is szabadon nyújthat szolgáltatást egy másik tagállamban.

A szolgáltatásnyújtás szabadságára vonatkozó részletes szabályokat a Közösség jórészt irányelvekkel – például a belső piaci szolgáltatásokról szóló 2006/123/EK irányelvvel – állapítja meg. A többi alapszabadsághoz hasonlóan e szabadság alól is léteznek kivételek; ilyenek például a közhatalom gyakorlásával kapcsolatos, illetve a közrend, közbiztonság, közegészségügy érdekében hozott intézkedések és jogszabályok.

5. Tőke szabad mozgása

az Európai Közösségben megvalósuló négy alapszabadság egyike. A alá tartozik egyrészt a tőke határokon való fizikai átvitele, átutalása, másrészt a tőke határokon túl való felhasználása – például földterület vásárlása, beruházás végrehajtása, részvények vásárlása, stb. – is. A Római Szerződés 1957-es aláírásakor még nem biztosította maradéktalanul a tőke tagállamok közötti szabad mozgását, és azt csupán mint az áruk, személyek (munkavállalók) és szolgáltatások szabad mozgásához kapcsolódó alapszabadságot kezelte. Ezt követően előbb 1988-ban megalkották a teljes liberalizációt megvalósító 88/361/EK irányelvet, majd a Maastrichti Szerződés is rögzítette a tőke teljes szabad mozgását. A tőke kivitele kivételesen korlátozható a közérdek és közbiztonság érdekében.

Az Európai Bíróság gyakorlata alapján szabadság nem sértheti a tagállamok azon jogát, hogy bejelentési kötelezettséget írjanak elő a tőke mozgásokra vonatkozóan (pénzmozgások monitorozása), a tagállamok azonban a tőke mozgást előzetes engedélyhez nem köthetik. Emellett jogukban áll intézkedéseket hozni, hogy megelőzzék a saját nemzeti jogszabályaik

megsértését az adózás és pénzügyi intézetek felügyelete terén. Bizonyos egyéb esetekben lehetőség van a tőkemozgások korlátozására harmadik államokkal szemben is.

6. A bel- és igazságügyi együttműködés fogalmának és forrásainak meghatározása

6.1. Általános ismertetés

A *bel- és igazságügyi együttműködés* (idegen elnevezéssel: *Justice and Home Affairs*, Justiz und Inneres), vagy másik nevén *a szabadság, biztonság és jog térsége* (idegen elnevezéssel: Area of Freedom, Security and Justice, Raum der Freiheit, der Sicherheit und des Rechts) kapcsán elsőként is azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, hogy mit is takar ez az elnevezés, milyen joganyagból áll a tagállamok bel- és igazságügyi kooperációja? Maga a terület egy furcsa összemosása több, eltérő jogviszonnyal foglalkozó jogterületnek. Lényege, hogy minként azt a fenti bevezető is jelezte, a szabad mozgás jogából, mint az EKSz-ben (jelenlegi EUMSzb-ben) szabályozott alapszabadságból számos probléma keletkezett több, egymástól eltérő területen, melyeket meg kellett oldani. Az ezekből az úgynevezett „kompenzációs intézkedésekből” álló uniós, illetve közösségi jogi joganyag kialakulása rendszertelen, tartalma nehezen strukturálható, hiszen egymáshoz nem, vagy csak lazán kötődő területeket ölel át. E területeket csupán az köti össze, hogy a személyek szabad mozgásához kapcsolódó, kiegészítő szabályozást szolgálnak.

A bel- és igazságügyi joganyag fejlődése a Maastrichti Szerződés megkötéséig viszonylag rendezetlen volt: legjellemzőbb vonása, hogy jórészt nemzetközi egyezmények szolgálták a jogharmonizáció/jogegységesítés alapjául. A Közösség önálló hatáskörrel nem rendelkezett e területeken. A joganyag egységesítése, az elsődleges jogforrási háttér megteremtése a Maastrichti Szerződéssel, és az azt követő szerződési reformokkal következett be. A Maastrichti Szerződés létrehozta a három pilléres együttműködést; az Európai Uniót (és az EUSz-t), melynek első pillérét (EK) az Európai Közösség, az Euratom, illetve az akkor még létező ESZAK, a második pillért a közös kül- és biztonságpolitika, a harmadikat pedig a bel- és igazságügyi együttműködés alkotta. Az egyes pilléreken belül eltérők voltak a jogforrások, az Európai Bíróság hatáskörei–feladatai, illetve az uniós intézmények szerepe is. A Maastrichti Szerződés megkötésével az Európai Unióról Szóló Szerződés (EUSz) K. cikke vonatkozott rá. A K1 cikk felsorolta a főbb területeit, melyek a következők voltak:

- Menekültügyi politika
- Tagállamok külső határainak ellenőrzése
- Bevándorlási politika
- 3. országok állampolgárainak belépése, mozgása, letelepedése, család egyesítése, munkavállalása
- Vámügyi együttműködés
- Büntetőjog:
 - kábítószer elleni küzdelem
 - nemzetközi csalások üldözése
 - igazságügyi együttműködés a polgári jog területén (pl. jogsegély)
 - igazságügyi együttműködés a büntetőjog területén (pl. jogsegély, iratok kézbesítése)
 - rendőrségi együttműködés: terrorizmus, kábítószer, szervezet bűnözés, nemzetközi bűnözés kezelése

Ezen a hárompilléres rendszeren módosított az Amszterdami Szerződés: a bel- és igazságügyi rendszer elemeinek jelentős részét (vízum, menekültügy, polgári jogi együttműködés) átemelte az első pillérbe, vagyis „közösségiesítette”. Ennek nyomán a harmadik pillérben immáron csupán a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságszolgáltatási együttműködés maradt. Technikailag az átcsoportosítás abból állt, hogy az Európai Uniót létrehozó szerződés egy részét beépítették az Európai Közösséget létrehozó szerződésbe, és megteremtették az első pilléres szekunder jogforrások megalkotásának hátterét.

A vonatkozó, IV. cím az EK Sz-ben a vízumok, menekültügy és egyéb politikák elnevezést kapta. Emellett természetesen fennmaradtak az EUSz rendőri és büntetőügyekre vonatkozó szabályai is. 1999 októberében az Európai Tanács a finnországi Tamperében megrendezett csúcsértekezletén az Európai Unió állam- és kormányfői kidolgoztak egy politikai stratégiát, valamint egy öt évre szóló programot (*Tamperei Program*), melyben konkrét célokat (megalkotandó jogszabályokat) rögzítettek a bel- és igazságügy egészének fejlődésére nézve. 2004-ben elfogadásra került egy újabb, program (*Hágai Program*), mely szintén a gyakorlati megvalósításról szól.

Újabb változást e rendszeren a Lisszaboni Szerződés hozott: a joganyagot újra egységesítette, a rendőri- és büntetőügyekben történő együttműködés különállását megszüntette. A jövőben tehát hasonló jogforrásokat többé-kevésbé hasonló módon lehet majd megalkotni e területen, mint bel- és igazságügyi együttműködés egyéb területein. Ezután került sor a következő öt éves időszakra vonatkozóan a joganyag fejlesztését előírányzó *Stockholmi Program*¹ elfogadására.

6.2. A Lisszaboni Szerződést követő lényegi változások a jogforrási rendszerben

A Lisszaboni Szerződés tehát – üdvözlendő módon – felszámolta az Európai Unió hárompilléres felosztását. A pillérek felszámolására több dolog miatt is szükség volt. Egyrészt egységesebb Európát kívántak megalkotni, ahol az Európai Közösség és az Európai Unió nem válik élesen ketté. Másrészt – mivel a bel- és igazságügyi együttműködés harmadik pillér alá tartozó része, a rendőri és büntetőügyekben való együttműködés különösen fontos, mondhatni a tagállamok és polgáraik számára húsbavágó területeket tartalmaz – a rendőri-büntető együttműködést integrálni akarták a közös joganyagba. Ebből az következik, hogy utóbbi terület a másodlagos jogforrási rendszere tisztábban áttekinthetővé vált, a szabályok közvetlen hatállyal rendelkeznek, a megalkotásuk módja is egyszerűsödött, valamint a parlament is nagyobb szereppel bír majd a jogalkotásban. Harmadrészt bizonyos egyéb változtatásokat is eszközölni akartak az elsődleges jogforrási háttéren. Kijelenthetjük tehát: a pilléres szerkezet, a bel- és igazságügyi együttműködés szétdaraboltsága, és a kormányközi együttműködés felett eljárt az idő.² Ennek megfelelően a jogforrásokra vonatkozóan a következő alapvető változtatásokat eszközölték az EKSz-ben, illetve az EUSz-ben.

Az elsődleges jogforrásokra vonatkozó alapvető módosítás, hogy átnevezte az EKSz-t Európai Unió működéséről szóló szerződésre (a továbbiakban: „EUMSz”). E változtatás abból ered, hogy az Európai Közösséget felváltja az Európai Unió. A Lisszaboni Szerződés hatálybalépését követően tehát nem az Európai Közösség, hanem az Európai Unió rendelkezik nemzetközi jogalanyisággal, az Európai Unió alkot rendeleteket, stb. Az Európai Unióról szóló szerződés az EKSz-szel szemben megőrizte korábbi elnevezését.

¹ COM(2009) 262 végleges A Bizottság közleménye a Tanácsnak és a Parlamentnek – A szabadság, a biztonság és a jog érvényesülésén alapuló térség a polgárok szolgálatában (Stockholmi Program)

² DONELLY, B.: Justice and Home Affairs in the Lisbon Treaty: A Constitutionalising Clarification? *Eipascope* 2008/1, 20. Elérhető: <http://www.eipa.eu/en/eipascope/latest/> (2013. július 30.)

A másodlagos jogforrások rendszerét a szerződés egyszerűsítette. Korábban pillérenként eltérő jogforrásokat lehetett megalkotni; az első pillérben rendeletet, határozatot, irányelvet, valamint véleményt, ajánlást, a második pillérben közös stratégiát, közös állásfoglalást (közös álláspontot), közös fellépést (közös akciót) és határozatokat, a harmadik pillérben pedig közös álláspontot, kerethatározatot, határozatot, illetve nem kötelező jogforrásként állásfoglalást, ajánlást, véleményt, következtetést lehetett létrehozni.

E jogforrásoknak nem csupán megalkotási mechanizmusa, hanem jellege is eltért egymástól, mely igencsak nehezen átláthatóvá tette a rendszert. Hasonló bonyolult rendszer megalkotása véleményünk szerint az Európai Unió joganyagát kaotikussá tette, és elidegenítette az emberektől, hiszen még jogászok számára is alapvető problémákat okozott az egyes jogforrások attribútumainak meghatározása. Ez a rendszer egy közösségi együttműködés felé tett első lépcsőként ugródeszkának jó volt, ám komolyabb együttműködést nem lehet hasonló bizonytalan alapokra helyezni.

Ehhez a rendszerhez képest az Alkotmányos Szerződésben eltérő, egységes jogforrási rendszert kívántak bevezetni. Az ASz leegyszerűsítette volna a jogforrási rendszert, és összevonta volna a kül- és biztonságpolitikát, valamint a bel- és igazságügyet. Az egyes, e területekre is egységesen vonatkozó szabályozás szerint a jogforrások lehettek volna európai törvények és európai kerettörvények, előírások és határozatok, valamint nem kötelező erejű jogforrásként ajánlások és vélemények.

A Lisszaboni Szerződésben a közös kül- és biztonságpolitika terén – jól mutatva azon szomorú tény, hogy a tagállamok utóbbi területen történő együttműködése milyen kevésbé működik – megmaradnak a speciális jogforrások.

Emellett ugyanakkor pozitív fejleményként, a rendőri és büntetőügyekben folytatott együttműködés területén az általános, a korábbi közösségi pillérben alkalmazandó jogforrási rendszert rendeli alkalmazni, azzal a különbséggel, hogy az Európai Tanácsot bízza meg a szabadságon, biztonságon és jog érvényesülésén alapuló térségen belüli jogalkotási és operatív programok tervezésére vonatkozó stratégiai iránymutatással (EUMSZ 68. cikk). Ebből kifolyólag a e területeken is a korábbi első pillérhez hasonlóan rendeleteket, irányelveket, határozatokat, stb. lehet alkotni. E források a korábbi közösségi jogforrások

attribútumaival rendelkeznek, ennek megfelelően közvetlen hatályuk van, illetve az Európai Bíróság hatáskörei is szélesedtek.

Mindemellett a korábbi harmadik pillérnek megfelelő területen, vagyis a büntetőügyekben folytatott rendőrségi és igazságügyi együttműködés körében a Lisszaboni Szerződés módosítása nyomán jellegük szerint *különböző típusú normák élnek „együtt,”* ti. az új szabályok alapján kibocsátott normák mellett továbbra hatályban maradnak a korábbi harmadik pilléres aktusok is. Ez utóbbi normacsoport sorsát rendezzi a Lisszaboni Szerződés az átmeneti rendelkezései között.³ Eszerint az uniós intézmények, szervek és hivatalok által az Európai Unióról szóló szerződés alapján a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése előtt elfogadott jogi aktusok joghatása – beleértve ebbe az Európai Unióról szóló szerződés alapján megkötött megállapodások joghatását is – mindaddig fennmarad, amíg azokat a Szerződés alapján hatályon kívül nem helyezik, semmisnek nem nyilvánítják, vagy nem módosítják.

6.3. A közösségi nemzetközi magánjog és polgári eljárásjog elsődleges jogforrási hátterének átalakítása a Lisszaboni Szerződésben

Áttekintve a rendszert, megállapíthatjuk: a polgári ügyekre vonatkozó szabályozás lényegét tekintve jelentős részben változatlan maradt. A nemzetközi magánjogi és polgári eljárásjogi szabályok megalkotásához ugyanakkor már nem szükséges a normáknak a „belső piac működéséhez” közvetlenül kapcsolódnia. Az amúgy az esetek jelentős részében – ld. például az elfogadott, illetve elfogadandó családjogi vagy megalkotandó öröklési jogi szabályok esetén – csupán homályosan kimutatható viszony a belső piac működésével már nem feltétlenül szükséges.

7. Az uniós politikák rendszere

7.1. A politikák fogalma

Az uniós politikák kapcsán fontos tisztázni, hogy mit értünk az Európai Unió politikái alatt. A politikák az Európai Unióban olyan cselekvési irányvonalak, amelyeket az Unió bizonyos területeken saját döntése alapján követ. A politikák fix célokat rögzítenek. Jó példa erre a fogyasztóvédelmi politika, amely kitűzött célja a fogyasztók legteljesebb védelme az Unión belül. Emellett a politikák kimondotta csupán a célok megvalósításának módjait

³ Ld. 36. Jegyzőkönyv az átmeneti rendelkezésekről, VII. cím.

szabályozzák, a lényegi kérdéseket, azaz a megvalósítás módját már nem. Gyakorlatilag jogalkotási programként működnek e téren. Ez az egységes cselekvés olyan húzóerőt jelent, amelynek köszönhetően kedvezőbb eredmények születhetnek. Ilyen politika például a közös agrárpolitika (KAP - CAP), a regionális és kohéziós politika, a közlekedéspolitika, a szociális és foglalkoztatáspolitikai politika, a környezetvédelmi politika vagy a kutatási és technológiafejlesztési politika.

A politikákat az EUMSZ harmadik legterjedelmesebb része szabályozza, mely a következőket részletezi:

- I. cím: belső piac
- II. cím: az áruk szabad mozgása
- III. cím: mezőgazdaság és halászat
- IV. cím: a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad mozgása
- V. cím: a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség
- VI. cím: közlekedés
- VII. cím: a versenyre, az adózásra és a jogszabályok közelítésére vonatkozó közös szabályok
- VIII. cím: gazdaság- és monetáris politika
- IX. cím: foglalkoztatás
- X. cím: szociálpolitika
- XI. cím: az európai szociális alap
- XII. cím: oktatás, szakképzés, ifjúság és sport
- XIII. cím: kultúra
- XIV. cím: népegészségügy
- XV. cím: fogyasztóvédelem
- XVI. cím: transzeurópai hálózatok (közlekedés)
- XVII. cím: ipar
- XVIII. cím: gazdasági, társadalmi és területi kohézió
- XIX. cím: kutatás, technológiai fejlesztés és úrkutatás
- XX. cím: környezet
- XXI. cím: energia
- XXII. cím: idegenforgalom

- XXIII. cím: polgári védelem
- XXIV. cím: igazgatási együttműködés

7.2. A politikák csoportosítása

7.2.1. Jogalkotási hatáskörök alapján

Az első felosztás az alapján tesz különbséget az egyes politikák között, hogy azok terén mely szervezetnek, az EU-nak vagy a nemzeti kormányoknak van-e hatásköre. E szerint a következő politikák léteznek:

- Közös politika: Teljes mértékben lemondanak a tagállamok a hatáskörükről (kizárt hatáskör). Ilyen például a közös kereskedelempolitika (külkereskedelem – EU köt szerződéseket, nem a tagállamok).
- Belső politikák (korábban közösségi politikák volt a neve). Általában a tagállamok is alkothatnak jogot e területeken, így jórészt a tagállami fellépés mellett működnek.
- Kormányközi politikák/együttműködések: ezek esetén a tagállami szint a meghatározó. Döntéshozó lehet a Tanács, ám a tagállamok szerepe a döntő, jórészt kormányközi jellegük van. Ilyen volt korábban például a rendőrségi, bűnügyi együttműködés.

7.2.2. Jellegük szerint

A jellegük szerint is fel lehet osztani a politikákat. Eszerint a következő politikákat ismerjük:

- Elosztó típusú politikák: agrárpolitika (a legnagyobb államok a legnagyobb befizetők)
- Újraelosztó típusú: regionális politika (regionális alapokon keresztül osztják ki a pénzt pl., vagy a Kohéziós Alapon keresztül)
- Szabályozási típusú politikák: tipikusan ilyenek az ágazati politikák (ld később, pl. iparpolitika) versenypolitika, vízümpolitika. Magyarán, e politikák kimondottan egy-egy ágazat működését rögzítik.
- Alkotmányozó típusú politikák: e csoport kimondottan az alapjogok megállapítására és védelmére jött létre. Ide tartozhat például az Alapjogi Charta elfogadása is. Jelentős

részük magas szintű együttműködést követel meg, így jelentős vitákat szokott generálni.

- Egyéb területek: lásd például kül és biztonságpolitika.

7.2.3. A beavatkozás jellege szerint

A beavatkozás/szabályozás jellege szerint ismerjük a következő politikákat:

- Eljárási politika
- Közvetlen EU-beavatkozást és -kiadást igénylő (EU action / direct expenditure),
- Szabályozó (regulatory) és
- Puha jogi (soft law) központú politika (pl. közös kül- és biztonságpolitika sok területe).

7.2.4. Az egyik legbevetettebb osztályzás: horizontális és vertikális politikák

Végül, de nem utolsósorban, a politikákat fel szokás osztani horizontális és vertikális alapon.

Lényegük szerint a horizontális nem pusztán egy szektorra-ágazatra koncentráálnak, hanem szélesebb területet ölelnek fel, míg az ágazati politikák kimondottan egy-egy uniós ágazat szabályrendszerét rögzítik. A horizontális politikák gyakorlatilag a többi politika „fölé” is kiterjednek, mintegy horizontálisan átfogva az élet egy-egy szegmensét. Jó példa erre az adópolitika, mely nem csupán egy szektorral, hanem a teljes adózással foglalkozik.

- Horizontális politikák a következők:
 - közös kereskedelempolitika
 - regionális politika
 - szociálpolitika
 - monetáris politika
 - pénzügyi politika
 - adópolitika
 - környezetvédelmi politika;
- Ágazati politikák:
 - közös agrárpolitika

- közlekedési politika
- távközlési politika
- kutatási politika
- szakképzési politika

8. Az uniós versenypolitika – egy politika rövid bemutatása

Az Európai Unió versenypolitikájának célja, hogy a belső piacon biztosítsa a megfelelő versenyt a verseny egyes résztvevői – vállalkozások, állami vállalatok, stb. – között. Az uniós jog tehát csupán azokra az esetekre tartalmaz rendelkezéseket, amikor a versenysértő cselekmények határokon átnyúló – tagállamközi – jelleggel rendelkeznek és kimondottan a belső piac működését korlátozzák-veszélyeztetik. Egyéb esetben a nemzeti versenyjogok alkalmazandóak.

Az e területre vonatkozó közösségi joganyagot két részre oszthatjuk

- az egyik a vállalatokra vonatkozó,
- a másik az állami támogatásokra vonatkozó közösségi versenyjogi szabályokat tartalmazza.

A vállalatokkal kapcsolatos legfontosabb normákat – a versenykorlátozó megállapodások és magatartások tilalmára, a gazdasági erőfölénnyel való visszaélésre vonatkozó szabályokat – az EUMSZ tartalmazza. A versenykorlátozó megállapodások alól léteznek egyéni, illetve csoportmentességek.

E rendelkezések mellett a vállalati koncentrációk ellenőrzésére (fúziós jog) önálló rendeleteket hoztak létre. Az államra vonatkozó uniós versenyjogi szabályok alapvetéseit szintén az EUMSZ tartalmazza. E szabályok az állami támogatásokra, illetve az állami vállalatokra vonatkoznak

FÜGGELÉK - VÁLOGATOTT IRODALOMJEGYZÉK

Az uniós jogra vonatkozó legfontosabb alaplások

- *Az Európai Unió alapító szerződéseinek magyarázata* (Szerk. Osztovics A.). CompLex, Budapest, 2008.
- [BENACCHIO, G.](#): *Az európai közösség magánjoga – polgári jog, kereskedelmi jog* (Ford.: Csizmazia N.–Földi A.). Osiris, Budapest, 2003.
- BLUTMAN LÁSZLÓ: *Az Európai Unió joga a gyakorlatban*. HVG ORAC, 2010.
- *Europäisches Verbraucherrecht* (Reich, N.-Micklitz, H. W.). Nomos, Baden-Baden, 2003.
- PAUL CRAIG, GRAINNE DE BURCA: *EU Law: Text, Cases, and Materials*. OUP, 2010. *Európai közösségi jogi elemek a magyar magán- és kereskedelmi jogban* (Szerk.: Vékás L.). CompLex, Budapest, 2001.
- HORVÁTH ZOLTÁN: *Kézikönyv az Európai Unióról*. 2011.
- HORVÁTH ZOLTÁN, ÓDOR BÁLINT: *Az Európai Unió szerződéses reformja - az Unió Lisszabon után*. [Budapest] : HVG-ORAC, 2010.
- KENDE TAMÁS, JENEY PETRA, SZŰCS TAMÁS: *Európai közjog és politika*, Complex, 2011.
- KENGYEL MIKLÓS, HARSÁGI VIKTÓRIA: *Európai polgári eljárásjog*. Osiris, Budapest, 2006.
- *Migráció és Európai Unió* (Szerk.: Lukács É.-Király M.). AduPrint, Budapest, 2001.
- PAP ANDRÁS LÁSZLÓ: *Mozgásszabadság – Alkotmányjogi és nemzetközi jogi alapok*. L'Harmattan, Budapest, 2009.
- PECHSTEIN, M.– KOENIG, CH. : *Die Europäische Union*. 2. Auflage, Mohr (Siebeck), Tübingen, 1998.
- JÜRGEN SCHWARZE (ed), *EU-Kommentar* (3rd edition). Nomos, 2012.
- STEPHEN WEATHERILL, PAUL BEAUMONT: *EU LAW*. PENGUIN BOOKS, 3RD EDITION, 1999.
- SCHÄFER, P.: *Studienbuch Europarecht*. Boorberg, Stuttgart, 2003.

- SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET, MOHAY ÁGOSTON (szerk): Az Európai Unió joga. Dialóg Campus, 2010
- SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET: Az Európai Unió közjogi alapjai.
- The Evolution of EU Law (Ed. P. Craig, G. De Burca). OUP 2011
- *The Lisbon Treaty – EU Constitutionalism without a Constitutional Treaty?* (Eds. Griller, S.-Ziller, J.) Springer, Wien, 2008.
- *Understanding EU Consumer Law*. Intersentia, Antwerp-Oxford-London, 2009.
- VÁRNAY ERNŐ-PAPP MÓNKA: Az Európai Unió joga, 2010.

Egyéb munkák

- BOELE-WOELKI, K. [et al.]: *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*. Intersentia, Antwerp, 2004.
- COMMISSION OF EUROPEAN CONTRACT LAW: *Principles of European Contract Law, Parts I and II (Combined and Revised)*. Kluwer Law International, The Hague-London-Boston, 2000.
- COMMISSION OF EUROPEAN CONTRACT LAW: *Principles of European Contract Law Part III*. The Hague-London-Boston, 2003.
- LEGRAND, PIERRE: Against a European Civil Code. *MLR – Modern Law Review*, Vol. 60 (1997) 53.
- LEVITSKY, J. E.: The Europeanization of the British Legal Style. *American Journal of Comparative Law*, Vol. 42 (1994) 347-380.
- BASEDOW: European Private International Law of Obligations and Internal Market Legislation – A Matter of Coordination. In: *Liber Memorialis Petar Šarčević. Universalism, Tradition and the Individual* (Ed. Erauw, J.-Tomljenović, V.-Volken, P.). Sellier, München, 2006.
- BLASI, M.: Das Herkunftslandprinzip der Fernseh- und der e-Commerce-Richtlinie. Carl Heymanns Verlag, Köln, Berlin, München, 2004.
- DI BROZOLO, L. G.: L'influence sur les conflits de lois des principes de droit communautaire en matière de liberté de circulation. *Revue critique de droit international privé*, Vol. 82 (1993) No. 3
- DRASCH, W.: Das Herkunftslandprinzip im internationalen Privatrecht. Nomos, Baden-Baden, 1997.;

- MANKOWSKI, P. Das Herkunftslandprinzip als Internationales Privatrecht der e-commerce-Richtlinie. *ZyglRWiss*, Vol. 100 (2001) No. 2
- FALLON, M.-MEEUSEN, J: Le commerce électronique, la directive 2000/31/CE et le droit international privé. *Revue critique de droit international privé*, Vol. 91 (2002) No. 3

Bel- és igazságügyi együttműködés

- ASZTALOS E.-PETŐ G.: A Lisszaboni Szerződés újításai a bel- és igazságügyi területen. *B*
- FAZEKAS J.: Bel-és igazságügyi együttműködés az Európai Unióban. *Európai Tükör*, 2009. Különszám, 87-112.
- DOUGAN, M: The Treaty of Lisbon 2007: Winning Minds, Not Hearts. *Common Market Law Review*, Vol. 45 (2008) 617-703.
- DONELLY, B.: Justice and Home Affairs in the Lisbon Treaty: A Constitutionalising Clarification? *Eipascope* 2008/1, 20. Available at: <http://www.eipa.eu/en/eipascope/latest/> (2010. január 15.)
- NIELSEN, P. A.: Brussels I and Denmark. *IPRax – Praxis des Internationalen Privat- und Verfahrensrechts*, (2007) No. 6
- VINCZE A.: A cseh Alkotmánybíróság határozata a Lisszaboni Szerződésről. *Európai Jog*, Vol 9 (2009) No. 4
- *Az Európai Unió polgári eljárásjoga* (Szerk. Wopera Zs.):. CompLex, Budapest, 2007.
- *Polgári eljárásjogi szabályok az Európai Unió jogában – □ Kommentár a polgári ügyekben való igazságügyi együttműködés keretében elfogadott közösségi normákhoz* (Szerk. Wopera Zs.-Wallacher L.). Complex Kiadó, Budapest, 2006.
- SEDOW: Internationales Verbrauchervertragsrecht – Erfahrungen, Prinzipien und europäische Reform. In: *Festschrift für Erik Jayme* (Hrsg. Mansel, H.-P. et al.) Sellier, München, 2004. DARÁZS, L.: A fogyasztói szerződések új kollíziós jogi szabályrendszere. *Magyar Jog*, Vol. 57 (2010) No. 2
- *EC consumer law compendium* (Hrsg. Schulte-Nölke, H.). Sellier, München, 2008.
- FAZEKAS J.: Development of Hungarian Consumer Law 1985-2005. In: *The Transformation of the Hungarian Legal Order 1985-2005 – Transition to the Rule of*

Law and Accession to the European Union (Jakab A.-Takács P.-Tatham, A. F.).
Kluwer Law International, Alphen aan den Rijn, 2007.

- REICH, N.: Legal Protection of Individual and Collective Consumer Interests. In:
Understanding EU Consumer Law. Intersentia, Antwerp-Oxford-London, 2009.